

УДК 35.087.43-048.78(477);
JEL H55, I38

НОВІТНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Ірина Юсковець¹, Василь Зеленко¹, Наталія Зеленко²

¹Львівський національний університет імені Івана Франка,
79008, м. Львів, вул. Коперника, 3
e-mail: 250719irasowa@gmail.com; ORCID: 0000-0001-7290-4250
e-mail: vasylyzelenko@gmail.com; ORCID: 0000-0002-7073-3635

²Національний університет «Львівська політехніка»
79000, м. Львів, вул. вулиця Степана Бандери, 12
e-mail: nzelenko25@gmail.com; ORCID: 0000-0003-4310-5032

Анотація. В основу цієї статті покладено головні принципи сучасного пенсійного реформування, побудовані на дослідженні теоретичних та практичних аспектів економічного становища України. Обрана тема є актуальною, адже теперішня система пенсійного забезпечення не здатна гарантувати гідне життя пенсіонерам, через що потребує грамотного редагування. Незважаючи на те, що для подальшого розвитку сегменту пенсійного забезпечення було впроваджено низку важливих реформ, його стан не можна вважати задовільним, оскільки бюджет Пенсійного фонду України все ще суттєво залежить від ключових дотацій (35 % за 2021 рік), а більшість пенсійних виплат не запобігає бідності одержувачів (у 2021 році середня пенсія становила 3991 грн, а мінімальна зарплата – 6500 грн), до того ж значна частка доходів населення знаходиться в тіні (від 30% до 50%), що в загальному вказує на недостатність соціальної рівності та справедливості в економіці України.

Метою даної статті є здійснити оцінку пенсійного забезпечення України, зокрема шляхом доведення неспроможності системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування здійснювати адекватні виплати пенсіонерам, на основі висновків та рекомендацій продемонструвати шляхи удосконалення національної системи пенсійного забезпечення, в т.ч – через запровадження обов'язкової накопичувальної складової.

В ході дослідження було застосовано наступні методи: аналіз (при дослідженні схем пенсійного забезпечення), синтез (при здійсненні узагальнень результатів дослідження щодо проведення пенсійних реформ), наукове абстрагування, методи індукції та дедукції, узагальнення і порівняння, систематизації, статистичного аналізу та графічного представлення результатів дослідження, економіко-математичного моделювання. У роботі використовується економічний та інституціональний аналіз, оскільки досліджені джерела є насамперед аналітичними документами, науковими публікаціями та нормативно-правовими актами¹.

© Юсковець Ірина, Зеленко Василь, Зеленко Наталія, 2022

¹ Проведений аналіз включає період не пізніше кінця 2021, а відтак і прогнози подальшого розвитку пенсійного забезпечення ще не враховують впливу повномасштабної російської агресії на Україну (реальний вплив від якої можна буде адекватно дослідити після її завершення).

Ключові слова: пенсія, реформування пенсійного забезпечення, пенсійна система, накопичувальна пенсійна складова.

Постановка проблеми. В Україні відкритим залишається питання необхідності створення ефективної системи пенсійного забезпечення, яка б швидко реагувала на сучасні економічні процеси, забезпечувала громадян гідним життям, гарантуючи відповідні пенсійні виплати. На даний момент ми є свідками ситуації, в якій держава чітко усвідомлює необхідність зміни пенсійного забезпечення, що перетворилось на заручника соціально-демографічних та економічних умов. Цей шкідливий тягар застарілих соціалістичних норм та угод спричинив чимало економічних недоліків. Одним з них є те, що, як зараз, так і згодом, працездатне населення України та самі пенсіонери будуть незадоволені рівнем пенсійного забезпечення.

Недосконалість Пенсійним фондом України (ПФУ) є надзвичайно важливим моментом, оскільки ефективно діючої трирівневої пенсійної системи так і не було створено. Прогнози продовжують бути негативними: кількість працівників надалі зводиться до мінімуму, натомість кількість виходів на пенсію стає з кожним роком все більш значною. Зараз співвідношення пенсіонерів і платників внесків виглядає так: на 100 платників припадає 95 пенсіонерів. У майбутньому число пенсіонерів на 100 платників може складати від 114 до 125 осіб. За відсутності реформ розмір пенсії суттєво зменшиться, що приведе до негативних наслідків. Наприклад, в Україні співвідношення працюючих і пенсіонерів становить практично один до одного. В той час як у Німеччині зараз на одного пенсіонера припадає три працюючих [16]. І це – середньоевропейський показник. Повне реформування пенсійного забезпечення є актуальним завданням нинішніх соціально-економічних перетворень і має велике значення для забезпечення соціального захисту пенсіонерів та сталого розвитку України у тривалій перспективі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема реформування пенсійного забезпечення України турбувала багатьох науковців, які за допомогою своїх праць активно намагалися її вирішити. До прикладу, Дідковська Т. О розглядала поняття та сутність пенсійного забезпечення в Україні, Якимова Л.П вивчала еволюцію пенсійної системи України, Гуменюк В.Є досліджує напрями вдосконалення законодавчої бази публічного управління у сфері пенсійного забезпечення. Малиняк Б.С займається вивченням управління державними доходами та видатками. Теслюк С. А. працює в напрямку вивчення історико-фінансових аспектів формування і розвитку пенсійного забезпечення. А.Розанов досліджував управління державним пенсійним фондом, найкращі практики та міжнародний досвід, Г. МакТаггарт – реформування пенсійної системи у країнах Східної Європи та СНД у порівнянні з проведенням пенсійної реформи в Україні. О. Стелебрінк проводить аналіз функціонування американських державних пенсійних фондів через призму публічного управління. Однак, враховуючи те, що на сьогоднішній день не існує єдиних підходів щодо реформування пенсійного забезпечення, тема і надалі є актуальною та потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою даної статті є здійснити оцінку пенсійного забезпечення України, зокрема шляхом доведення неспроможності системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування здійснювати адекватні виплати пенсіонерам, на основі висновків та рекомендацій продемонструвати шляхи удосконалення національної системи пенсійного забезпечення, в т.ч – через запровадження обов'язкової накопичувальної складової.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно під терміном «пенсійне забезпечення» розуміють сукупність законів, економічних, організаційних структур і норм, які мають виплачувати пенсії громадянам (як правило, літнім людям). Крім того, пенсії визначаються як щомісячні грошові виплати фізичним особам з пенсійного фонду, створеного спеціально для цієї мети, відповідно до строків і в порядку, встановлених чинними нормативно-правовими актами. Це основний і найширший вид соціального забезпечення, основне джерело існування для пенсіонерів. Пенсії виплачуються щомісяця за рахунок солідарної складової при досягненні застрахованим пенсійного віку або визнання його/її інвалідом та особам, які втратили годувальників [1]. Варто підкреслити, що пенсії та пенсійні виплати не мають однакового значення в законодавстві про соціальне забезпечення.

Пенсійне забезпечення в Україні існує від початку здобуття її незалежності через формування пенсійної системи. Так, перший етап його розвитку, що тривав від 1991 до 1997 рр., характеризувався популяризацією пенсійного забезпечення радянського зразка, яку можна визначити як централізовану систему розподілу пенсій. Проводяться перші реформи, спрямовані на вирішення кумулятивних проблем. У листопаді 1991 року в Україні набув чинності «Закон про пенсійне забезпечення», першим кроком було створення Українського пенсійного фонду (УПФ) на базі Українського відділення Пенсійного фонду СРСР.

Другому етапу розвитку сучасної вітчизняного пенсійного забезпечення, що тривав з 1998 до 2004 рр., було притаманне подальше накопичення боргів. При цьому частка економічно активних продовжувала скорочуватися (на 01.01.2000 р. – 51,1%), аналогічно зростала кількість осіб пенсійного віку (до 29%). Так, на 1000 працюючих припадало 409 пенсіонерів [2]. Проміжок часу з 1991 по 2003 рр. можна визначити як «період солідарного пенсійного страхування», основним типом пенсійної поведінки є державний патерналізм [3]. Після прийняття у 2003 р. закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» з 01.01.2004 р. пенсія розраховується виходячи зі страхового стажу страхувальника та заробітної плати (доходу) не нижче мінімального страхового внеску. Застрахованим враховується стипендія для догляду за дітьми віком до трьох років та строкової служби. Приємно усвідомлювати, що з теоретичної точки зору законодавства, пенсії розповсюджуються на все населення насамперед з метою забезпечення гідного рівня життя людей. Проте, як підтверджує практична частина, неефективність системи пенсійного фінансування та економічна нестабільність у країні здатні ще більше обтяжувати державний бюджет.

У 2009 році була сформульована Концепція подальшого реформування української пенсійної системи. 1 жовтня 2011 року набув чинності Закон України «Про заходи щодо

законодавчої реформи пенсійної системи». У той же час швидке збільшення кількості спеціальних пенсіонерів сприяло стрімкому зростанню витрат бюджету ПФУ з одного боку, і розширювало розрив між найнижчими та найвищими пенсійними виплатами з іншого. Видатки ПФУ за 2009 рік дорівнювали 165,7 млрд грн, тоді як власні доходи установи становили лише 103,1 млрд гривень. Бюджет ПФУ у 2009 році виконано з дефіцитом у розмірі 31 млрд грн або в 2,4 разу більше запланованого. Своєчасна виплата пенсій громадянам впродовж 2009 року була забезпечена Пенсійним фондом лише завдяки отриманню на постійній основі позичок з Єдиного казначейського рахунку на загальну суму 36 млрд грн. [16].

У 2013-2015 рр. через соціально-економічну та політичну нестабільність (Революція Гідності та початок російської агресії) в Україні відбулися певні зміни в пенсійному забезпеченні, що призвели до збільшення дефіциту пенсійного фонду та подальшого зниження реальних доходів населення. Станом на початок 2013 року обсяг неповернених Пенсійним фондом коштів таких позик становив 49,12 млрд грн. За даними В. Никитенка, з настанням 2014 року загальна заборгованість Пенсійного фонду становила близько 49 млрд грн, а у 2015 р. – 31,8 млрд грн. Щодо дій уряду, в рамках т.з. «Пакету антикризових заходів уряду Яценюка», обмежено максимальний розмір пенсії для більшості пенсіонерів (мінімальний життєвий рівень для інвалідів – 10); спеціальні пенсії скасовані або обмежені, у зв'язку з підвищенням середньої заробітної плати підвищення припиняється до економічної ситуації, пов'язаної з попереднім роком; стабілізувався розмір пенсії; запровадження військового збору (1,5%), податку на доходи фізичних осіб з пенсій понад три мінімальні зарплати; обмежені виплати пенсій (85%) для більшості працівників [19].

Період від 2015 р. і дотепер характеризується такими особливостями: скасування виплати дострокової пенсії безробітним, які перебувають на обліку в державній службі зайнятості до 1,5 років від звільнення до пенсійного віку, згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 461 від червня. 24.2016 р. [4] ; скорочено перелік галузей, професій, посад, за роботою яких надається право на спеціальне пенсійне забезпечення; обмежується розмір для спеціальних пенсій на рівні 60% від заробітної плати. Так, Закон України «Про внесення змін та скасування деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 р. №76-VIII встановлює мінімальний вік і починає поступово збільшувати страховий стаж, необхідний для виходу на пенсію; відбувається оподаткування призначених пенсій, заморожування індексації пенсій, підвищення пенсії тощо.

Значна частина змін у вітчизняному пенсійному забезпеченні останніх років пов'язана з необхідністю вирішення зростаючого дисбалансу між доходами та видатками ПФУ, а не збільшенням виплат громадянам. Фактичні загальні видатки Пенсійного фонду України у 2020 році становили 479,3 млрд грн, що на 43,4 млрд грн, або на 10,0%, більше у порівнянні з 2019 роком. На пенсійні виплати спрямовано 466,9 млрд грн, на погашення позики 2019 року – 1,1 млрд грн, видатки на виплату одноразової допомоги в розмірі 8000 грн – 3,6 млрд гривень. Інші видатки дорівнюють 11,3 млрд грн, із них – 2,4 млрд грн – оплата послуг з виплати та доставки пенсійних

виплат (0,5% загальних видатків), 5,3 млрд грн – адміністративні видатки (1,1%) . У 2020 році надходженням власних коштів забезпечувались видатки, які фінансувались за рахунок власних коштів на 85,5%, що на 5,7% більше у порівнянні з 2019 роком [18].

Протягом 2020 року загальні доходи бюджету Пенсійного фонду України становили 466,1 млрд грн (без урахування залишку на початок року). У порівнянні з 2019 роком загальні доходи зросли на 31,2 млрд грн, або на 7,2%. У структурі загальних доходів 281,8 млрд грн (60,5%) – власні, 180,7 млрд грн (38,8%) – кошти Державного бюджету, 3,6 млрд грн (0,7%) – кошти з фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, та її наслідками для надання одноразової матеріальної допомоги застрахованим особам, які можуть втратити доходи у разі повної заборони сфери їх діяльності внаслідок посилення обмежувальних заходів [20, с.52].

При цьому, враховуючи доволі складне формування доходів бюджету ПФУ, необхідно досягти фінансової стабільності солідарної пенсійної складової. Забезпечення ж умов т.з. щодо гідного становища пенсійних виплат досягається, на жаль, лише частково. Проблема пенсійного забезпечення в Україні полягає в тому, що виплати пенсіонерам доволі часто ставали інструментом маніпуляцій політиків. Під впливом фінансово-економічної кризи в Україні з 2009 року та агресії Російської Федерації (з 2014 до 2021 рр.. включно) виробництво зазнало серйозної рецесії, зменшилась кількість платників ЄСВ. В результаті бюджет ПФУ мав дефіцит.

Розмір видатків бюджету ПФУ у різні роки становив близько 60% від видатків державного бюджету. Подальше ж зростання дефіциту фонду та складна демографічна ситуація постійно загострювали кризові явища в державі [1]. Так, у 2017 р. розмір трансфертів з держбюджету уже становив 133 млрд грн (4,5% ВВП, 45,5% від усіх доходів ПФУ, з яких біля 69 млрд – покриття дефіциту), а у 2018 р. – 150 млрд грн (4,2% ВВП, 42,6 % від усіх доходів ПФУ, з яких 32 млрд – покриття дефіциту). У 2019 р. – 181,8 млрд грн (4,6% від ВВП, 42 % від усіх доходів ПФУ). У 2020 р. – 180,7 млрд грн бюджетних коштів (4,7 % ВВП, 38,8% від усіх доходів ПФУ, з яких близько 34,4 млрд дефіцит) (рис.1). Ці фактори вкрай негативно впливають на солідарну пенсійну складову та систему державних фінансів в цілому [5].

За підсумками останніх років ситуація зазнала значного погіршення внаслідок посилення трудової міграції до країн ЄС. Згідно з прогнозами, в Україні чисельність робочої сили до 2030 року скоротиться на 15%, і на 50% до 2050 року. Наші сусідні країни, Польща, Чехія та Словаччина, мають на меті компенсувати дефіцит робочої сили в результаті залучення трудових мігрантів [15].

Якщо ж говорити про прогноз на 2020–2050 рр., то він передбачає, що поточна ставка єдиного соціального внеску (22%) залишиться незмінною, але частина внесків буде спрямована до накопичувальної пенсійної складової (другого рівня). Згідно з цим припущенням, а також за демографічними та фінансовими прогнозами, очікується, що дохід від сплати внесків збільшиться з 5,3 % ВВП у 2020 р. до 6,3 % у 2050 р.. У той же час, очікується зменшення видатків Пенсійного фонду з 9,2 % ВВП у 2020 р. до 8,2 % у 2050 р.. Як результат, дефіцит Пенсійного фонду повинен зменшитись з 1,6 %

ВВП у 2020 р. до 0,4 % у 2050 р.. Також слід вважати, що необхідність трансфертів з державного бюджету для покриття дефіциту зберігатиметься протягом усього періоду прогнозування [20, с. 55].

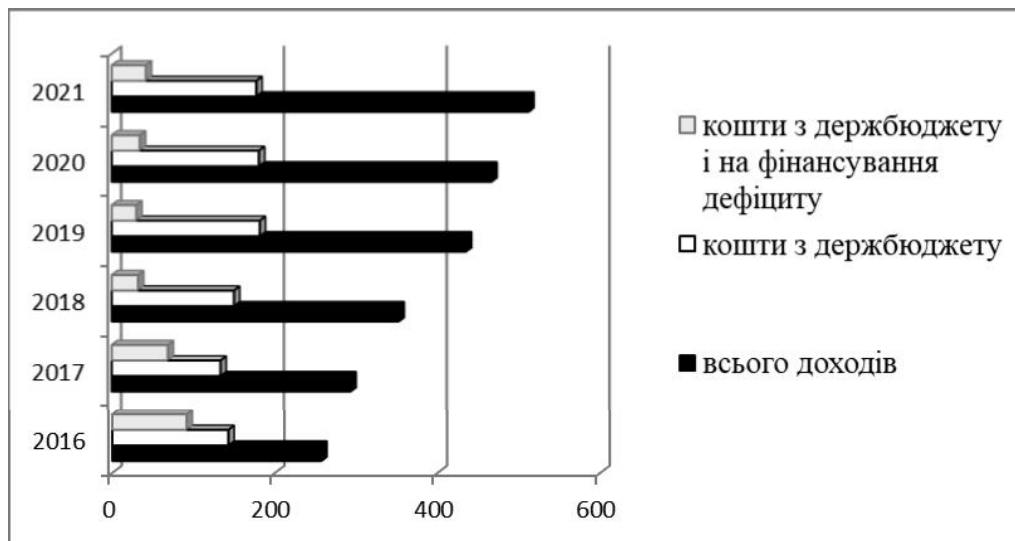

Рис. 1. Структура доходів бюджету ПФУ за 2016–2021 рр, млрд грн [14]

З огляду на негативні тенденції в пенсійному забезпеченні, ще у 2017 р. урядом було проведено чергові реформи. 3-поміж них: зрівняння пенсійного віку для чоловіків і жінок до 60 років; збільшення страхового стажу – з 20 до 30 для жінок та 25 до 30 для чоловіків [7]; скасування майже всіх спеціальних пенсій; обмежені пенсії працівникам правоохоронних органів тощо. Для того, аби детінізувати ринок праці, у 2016 р. мінімальну заробітну плату збільшили вдвічі (з 1600 грн до 3200 грн), що автоматично збільшило базу нарахування ЄСВ та утримання ПДФО і військового збору [6]. Це збільшило доходи державного бюджету та частково компенсувало негативний вплив зниження ставки ЄСВ до 22%.

Таким способом, підсумки проведеного аналізу неефективності пенсійного забезпечення, зокрема солідарної складової (на основі фактичних статистичних показників) вказують на жорстку необхідність її подальшого удосконалення. Оцінка розміру пенсії осіб пенсійного віку передбачає порівняння його з середньомісячною заробітною платою у країні в цілому і в галузях економіки зокрема. Коефіцієнт заміщення заробітку пенсією в Україні становить 33% на кінець 2021 р.. Для порівняння, у європейських країнах коефіцієнт заміщення, який забезпечували пенсійні виплати з усіх джерел, складає від 43% середньої зарплати (Польща) до 90% (Нідерланди) [23]. Прогнози ж вказують, що в Україні без проведення якісних змін, такий показник з часом тільки скорочуватиметься: у 2025 р. коефіцієнт заміщення дорівнюватиме 23,1%, у 2030 р. – 24,3 %, у 2040 р. – 26,0%, у 2050 р. – 26,9% [20]. А це ще більше загострить

проблему збереження фінансової стабільності пенсійної системи поряд із забезпеченням необхідних пенсійних виплат.

Результати дослідження ще раз підтверджують той факт, що пенсійне забезпечення терміново потребує переосмислення алгоритму його фінансування, що суттєво ускладнює навіть мінімальне матеріальне забезпечення пенсіонерів коштами. Відтак, параметричні реформи останніх років (на зразок підвищення пенсійного віку чи збільшення страхового стажу) не можуть у повній мірі сприяти покриттю дефіциту Пенсійного фонду.

Отож паралельно із реформуванням основних параметрів солідарної складової, уряду необхідно вжити усіх заходів, щоб впровадити на практиці ефективно діючу трирівневу пенсійну систему (солідарна, обов'язкова накопичувальна та недержавна компоненти). Особливу увагу слід приділити дійсно дієвому запуску загальнообов'язкового накопичувального державного пенсійного страхування (коли певний відсоток перераховується з місячної заробітної плати на особистий капіталізований рахунок, що в кратну кількість збільшить величину накопичень протягом працездатного періоду, за якого сплачувались такі внески) [8]. Такий механізм, за досвідом зарубіжних країн, дозволить забезпечити учасникам системи пенсійного забезпечення додаткове пенсійне покриття до виплат із солідарної складової [21; 22].

При запровадженні обов'язкової накопичувальної складової пенсійного забезпечення не буде додаткового фінансового навантаження на людей та бізнес. Натомість держава перенаправлятиме частину сплачених податків та зборів на особистий рахунок людини в той недержавний пенсійний фонд, який визначить сам працівник. Для того, щоб накопичувальна складова запрацювала, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо підвищення пенсій» № 6614 від 22.06.2017 р. передбачає створення Кабінетом Міністрів України інституційних компонентів функціонування накопичувальної складової пенсійного страхування.

Водночас, запровадження складника другого рівня було б малоефективним без удосконалення нинішнього солідарного пенсійного механізму в Україні [9, с. 101]. У даному разі, для впровадження накопичувальної складової потрібно здійснити низку необхідних кроків. Перш за все, слід розробити дієвий нормативно-правовий документ для забезпечення ефективного захисту учасників пенсійного забезпечення та попередження зловживань на фінансових ринках. Це наблизить нашу економіку до зразка міжнародних стандартів провідних країн світу [10, с. 5].

«Так, з податків, сплачених людиною, пропонується спрямовувати на накопичення частку в розмірі 1–2% від зарплати. Додатково внески в розмірі 1–2% від зарплати перенаправлятимуться людині з сум єдиного соціального внеску, які за неї сплатив роботодавець. В подальшому внески необхідно збільшувати, щоб разом солідарна та накопичувальна пенсії забезпечували гідний рівень життя», – констатує Мінсоцполітики [17]. Завдяки цьому пенсійні накопичення не «лежатимуть на рахунку». Вони одразу вкладатимуться в економіку країни, причому лише в ті інструменти, які визначені законодавством як найнадійніші (державні цінні папери, в тому числі, цільові на реалізацію довгострокових проєктів, муніципальні цінні папери, акції та облігації

підприємств, депозити в надійних банках, банківські метали, нерухомість, земля, тощо). В такому разі, пенсійні накопичення будуть внутрішніми інвестиціями, які допомагатимуть економіці зростати, а кожен учасник схеми пенсійних накопичень – інвестором своєї країни, який отримує від своїх інвестицій дохід. Усі зароблені інвестиційні прибутки недержавні пенсійні фонди та компанії зі страхування життя розподілятимуть між майбутніми пенсіонерами, а напрямки та розмір витрат, які можна здійснювати за рахунок пенсійних активів, будуть жорстко обмежені законодавством, щоб пенсійні накопичення не «проїдались» через витрати [17].

Особливої уваги варта рекомендація експертів щодо прийняття Пенсійного Кодексу України. Він має визначати принципи, засади та механізми системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, порядок призначення, перерахунку та виплати пенсій, а також регулювання формування сукупних пенсійних фондів та фінансування їх видатків [11].

Сучасна концепція кодифікації пенсійного законодавства має включати: формування пенсійного законодавства на основі національних стратегій пенсійної реформи, вітчизняного та зарубіжного досвіду, юриспруденції із соціального забезпечення, експертних позицій, громадянського суспільства тощо; врахування міжнародних соціальних стандартів, проведення громадських, наукових та юридичних слухань, розроблення концепції пенсійного законодавства за участю провідних суспільно-правових шкіл, затвердження кодифікаційної концепції пенсійного законодавства [12, с. 163]. Ці нововведення стануть наступним кроком у вдосконаленні роботи Пенсійного фонду держави.

Загалом досвід провідних країн світу щодо впровадження багаторівневих пенсійних схем є доволі різним: одні вибрали моделі схожі до тієї, яка пропонується до впровадження в Україні, інші надають перевагу приватним пенсійним схемам, а є й ті, які акцентують увагу на функціонуванні корпоративних пенсійних програм... Однак, у більшості випадків, досягнення адекватності пенсійних виплат досягається тільки у тих пенсійних схемах, які у собі поєднали диверсифіковані механізми формування пенсій [24]. Як наслідок, Україні слід сформувати власну пенсійну модель, з наголосом на особливості, які притаманні саме нашій діловій кон'юктурі, національному менталітету, традиціям праці та ведення бізнесу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у даній статті було здійснено детальне дослідження теоретичних та практичних фактів та прогнозів, що стосуються пенсійного забезпечення України. Ця робота дає змогу зробити такі висновки щодо осучаснення реформування системи пенсійного забезпечення:

1. Систематизація основних етапів проведення пенсійних реформ в Україні від 1991 р. і дотепер дозволила стверджувати, що основні нововведення у пенсійному забезпеченні здійснювались у двох напрямках: 1) проводились реформи, які спрямовувались на зміну окремих параметрів пенсійної системи; 2) було проведено структурні зміни, які передбачали створення нових інститутів пенсійного страхування. Необхідність подальшого реформування пенсійного забезпечення в Україні обумовлено кризовим станом вітчизняної пенсійної системи, яка входить до числа тридцяти країн світу з найгіршими показниками пенсійного забезпечення.

2. Згідно з рекомендаціями прогнозів, реформування пенсійного забезпечення має здійснюватися шляхом поєднання традиційної єдиної пенсійної системи, обов'язкового накопичення, добровільного пенсійного страхування, професійних пенсійних схем. Реалізація реформи пенсійного забезпечення в Україні має ґрунтуватися на основних цілях державного управління – наданні послуг населенню та забезпеченні законних інтересів громадян.

3. Незважаючи на високий рівень охоплення послугами національного пенсійного страхування, досі існує багато проблем, які перешкоджають успішному проведенню пенсійних реформ у державі. Серед них, зокрема, залишається недостатній рівень економічного розвитку України, наявність великого тіньового сектору, незбалансоване демографічне навантаження працездатного населення, хронічний дефіцит бюджету ПФУ та залежність останнього від фінансування державного бюджету.

4. Значущим кроком у реалізації накопичувального пенсійного забезпечення є затвердження нормативного документа для формування ефективного захисту членів ПФУ, яким, на нашу думку, може стати Пенсійний Кодекс України.

5. Прогнози подальшого функціонування солідарної складової вказують на наступне: по-перше, старіння населення призведе до постійного зростання дефіциту бюджету ПФУ, адже незважаючи на те, що населення України старіє, передбачається зменшення кількості бенефіціарів, які отримують пенсії з Пенсійного фонду, більш ніж на половину з 9,7 млн до 4,8 млн у 2050 р. Це зниження винятково пов'язане зі зниженням кількості пенсіонерів похилого віку. По-друге, завдяки ефективному управлінню пенсійними активами накопичені кошти можуть досягати 1,8–9,5 трлн грн у 2050 році. Запровадження ощадної схеми в Україні має спиратися на досвід інших провідних країн, які вже запровадили такі схеми [20].

6. Що стосується накопичувальної пенсії – вона виплачуватиметься додатково до солідарної та не зменшуватиметься в розмірі. За власним бажанням почати отримувати накопичувальну пенсію можна пізніше, ніж солідарну. Виплати з накопичувальної складової можуть бути довічними, одноразовими та на визначений строк.

7. Основним кінцевим завданням будь-якої пенсійної реформи має бути досягнення гідного рівня пенсійного забезпечення без порушення довгострокової фінансової стійкості економіки держави. У випадку України, слід розробити двосекторну модель комплексних реформ, які стосуватимуться покращення внутрішнього сектору та вдосконалення соціально-економічного зовнішнього сектору, у якому, власне, й функціонує національна система пенсійного забезпечення. Покращення внутрішнього сектору передбачає продовження параметричних реформи солідарної пенсійної складової та активний розвиток накопичувальних II та III рівнів, розвиток професійних пенсійних схем. Зовнішній сектор включає низку важливих політичних та економічних змін. Це, зокрема, детінізація, демографічна політика, розвиток фондового ринку, політика зростання доходів населення і т.д. Підкреслимо, що такі зміни повинні здійснюватись синхронізовано і поступово в обох секторах. Лише в такому випадку вони стануть підставою для утворення дійсно якісних тенденцій проведення пенсійних реформ в Україні.

Список використаних джерел

1. Дідковська Т. О. Поняття та сутність пенсійного забезпечення в Україні : Сучасні реалії та перспективи розвитку. *Форум права*. 2012. № 1. С. 253–257.
2. Голиков А.П. Економіка України: фактори виробництва, галузева структура, розміщення, тенденції розвитку: Навч. посіб. / А.П. Голиков, Н.А. Казакова, О.А. Шуба. Харків: ХНУ. 2009. 199 с.
3. Якимова Л.П. Еволюція пенсійної системи України / Л.П. Якимова // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: наук. зб. Івано-Франківськ: ПНУ, 2010. Вип. 6. т. 2. С. 37–46.
4. Про затвердження списків виробництв, робіт, професій, посад і показників, зайнятість в яких дає право на пенсію за віком на пільгових умовах : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 461 (поточна редакція від 20.08.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/461-2016-%20%D0%BF> (дата звернення: 26.01.2022).
5. Україна втратить понад третину робочої сили – дослідження. *УНІАН*. 2019. URL: <http://surl.li/bspur> (дата звернення 27.01.2022).
6. Зеленко В. А., Зеленко Н. Реформування пенсійних систем України та Польщі: порівняльний аналіз. *Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції*. 2019. Вип. 2. С. 113-126.
7. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи : Закон України від 08.09.2011 р. № 3668-VI (поточна редакція 19.12.2018). *Відомості Верховної Ради України*. 2012, № 12-13. С. 82. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17#Text> (дата звернення 28.01.2022).
8. Грицина О.В., Шолудько О.В., Содома Р.І. Пенсійна реформа в Україні: реалії та перспективи. *Економічний вісник*. 2019. Вип. 4. С. 185-190.
9. Гуменюк В.Є. Напрями вдосконалення законодавчої бази публічного управління у сфері пенсійного забезпечення в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2021. т. 32(71). № 2. С. 41–46.
10. Щербаківа В.І. Додаткове пенсійне страхування в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 1. С. 96–105.
11. Митний кодекс України : Закон України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2002, №38-39, ст. 288. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/4495-17> (дата звернення 29.01.2022).
12. Шумило М. М. П'ятий етап пенсійної реформи в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2017. № 12(194). С. 4–7.
13. Теслюк С. А. Історико-фінансові аспекти формування і розвитку пенсійного забезпечення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 12. Ч. 3. С. 162–165.
14. Звіти про виконання бюджету ПФУ. – URL: <http://surl.li/bspuu> (дата звернення 20.03.2022).
15. До 2050 року Україна втратить понад третину робочої сили — дослідження. 2019. URL: <http://surl.li/bspur> (дата звернення 24.03.2022р.)
16. Щодо балансування фінансового стану Пенсійного фонду України. 2010. *Аналітична записка*. URL: <http://surl.li/brseb> (дата звернення: 02.04.2022).
17. Накопичувальні пенсії: скільки потрібно буде платити та які виплати можна буде отримати. *Finbalance: Інтернет – портал*. URL: <http://surl.li/brsmf> (дата звернення: 03.04.2022).

18. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2020 році. URL: <http://surl.li/brzty> (дата звернення: 06.04.2022).
19. Дефіцит Пенсійного фонду України поступово зменшується. *Федерація професійних спілок України: веб – портал*. URL: <http://surl.li/bsppj> (дата звернення: 09.04.2022).
20. Майбутнє пенсійної системи України: адекватність, охоплення та стійкість / Міжнародна організація праці; Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. Будапешт: МОП, 2019.
21. Rozanov A. Publicpensionfundmanagement: bestpracticeandinternationalexperience. *AsianEconomicPolicyReview*. 2015. No 10. P. 275–295.
22. Stalebrink O.J. (2014). Public pension funds and assumed rates of return: an empirical examination of public sector defined benefit pension plans, *American review of public administration*. № 1(44), P. 92–111.
23. МакТаггарт Г. Досвід реформування пенсійної системи у країнах Східної Європи та СНД у порівнянні з проведенням пенсійної реформи в Україні / МакТаггарт Г. К, 2009.
24. Pension funds online: Country Profiles. URL: <http://www.pensionfundsonline.co.uk/category/country-profiles>.

References

1. Didkovskaya T. O. (2012) Poniattia ta sutnist pensiinoho zabezpechennia v Ukraini : Suchasni realii ta perspektivy rozvytku [The concept and essence of pensions in Ukraine: Current realities and prospects]. *Law Forum*, no. 1, pp. 253–257.
2. Golikov A. P., Kazakova N.A., Shuba O.A. (2009) *Ekonomika Ukrainy: faktory vyrobnytstva, haluzeva struktura, rozmishchennia, tendentsii rozvytku* [Economy of Ukraine: factors of production, industry structure, location, development trends]. Kharkiv: KhNU. (in Ukrainian)
3. Yakimova L. P. (2010) *Evoliutsiia pensiinoi systemy Ukrainy* [Evolution of the pension system of Ukraine]. *Science. coll. Ivano-Frankivsk: PNU*, vol.6, pp. 37–46 [in Ukrainian].
4. On approval of lists of industries, jobs, professions, positions and indicators, employment in which entitles to an old-age pension on preferential terms: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 461 (2016, June 24). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/461-2016-%20%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
5. UNIAN (2019) *Ukraina vtratyt ponad tretynu robochoi syly-doslidzhennia* [Ukraine will lose more than a third of the research workforce], Kyiv. URL: <http://surl.li/bspur#Text> [in Ukrainian].
6. Zelenko V. A., Zelenko N. (2019) *Reformuvannia pensiinykh system Ukrainy ta Polshchi: porivnialnyi analiz* [Reforming the pension systems of Ukraine and Poland: a comparative analysis]. *Ukrainian Association of Teachers and Researchers of European Integration*, vol. 2, pp. 113-126 [in Ukrainian].
7. Law of Ukraine on Measures for Legislative Support of Pension System Reform № 3668-VI (2011, August 8). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 12-13, 82. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17#Text> [in Ukrainian].
8. Gritsina O. V., Sholudko O. V., Sodoma R.I. (2019). *Pensiina reforma v Ukraini: realii ta perspektivy* [Pension reform in Ukraine: realities and prospects]. *Economic Bulletin of the Dnieper Technological University*, no. 4, pp. 185-190 [in Ukrainian].
9. Humeniuk V. E. (2021) *Napriamy vdoskonalennia zakonodavchoi bazy publicnoho upravlinnia u sferi pensiinoho zabezpechennia v Ukraini* [Directions for improving the

- legal framework of public administration in the field of pensions in Ukraine]. *Scientific notes of Tavriya National University named after VI Vernadsky. Legal Sciences Series*, no. 4, pp. 185-190 [in Ukrainian].
10. Shcherbakova V. I. (2014) Dodatkove pensiine strakhuvannia v Ukraini [Supplementary pension insurance in Ukraine]. *Strategic priorities*, no. 1, pp. 96–105 [in Ukrainian].
 11. Customs Code of Ukraine (2002). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. No 38-39, st.288. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/4495-17#Text> [in Ukrainian].
 12. Shumilo M. M. (2017) Piatyi etap pensiinoi reformy v Ukraini [The fifth stage of pension reform in Ukraine]. *Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*, no. 12(194), pp. 4–7.
 13. Teslyuk S. A. (2015) Istoryko-finansovi aspekty formuvannia i rozvytku pensiinoho zabezpechennia [Historical and financial aspects of the formation and development of pensions]. *Scientific Bulletin of Kherson State University*, vol. 12, pp.162-165.
 14. PFC budget execution reports. Available at: <http://surl.li/bspuu> (accessed 20 March 2022).
 15. UNIAN (2019) Ukraina vtratyt ponad tretynu robochoi syly-doslidzhennia [Ukraine will lose more than a third of the research workforce], Kyiv. URL: <http://surl.li/bspur#Text> [in Ukrainian].
 16. National Institute for Strategic Studies (2010) Shchodo balansuvannia finansovoho stanu Pensiinoho fondu Ukrainy [Regarding balancing the financial condition of the Pension Fund of Ukraine]. Kyiv: National Institute for Strategic Studies.
 17. Finbalance (2021) Nakopychuvalni pensii: skilky potribno bude platyty ta yaki vyplaty mozna bude otrymaty [Accumulative pensions: how much will have to be paid and what benefits will be available], Kyiv.
 18. Report on the work and execution of the budget of the Pension Fund of Ukraine in 2020. Available at: <http://surl.li/brzty> (accessed 6 April 2022).
 19. Federation of Trade Unions of Ukraine (2018) Defitsyt Pensiinoho fondu Ukrainy postupovo zmenshuietsia [The deficit of the Pension Fund of Ukraine is gradually decreasing], Kyiv: Federation of Trade Unions of Ukraine.
 20. International Labor Organization (2019) Maibutnie pensiinoi systemy Ukrainy: adekvatnist, okhoplennia ta stiikist [The future of Ukraine's pension system: adequacy, coverage and sustainability], Budapest: Decent Work Technical Support Group and ILO Office for Central and Eastern Europe.
 21. Rozanov A. Publicpensionfundmanagement: bestpracticeandinternationalexperience. *AsianEconomicPolicyReview*. 2015. No 10. P. 275–295.
 22. Stalebrink O.J. (2014). Public pension funds and assumed rates of return: an empirical examination of public sector defined benefit pension plans, *American review of public administration*. № 1(44), P. 92–111.
 23. MakTahhart, H. (2009), «The Experience of Reforming the Pension System in Eastern Europe and the CIS Compared to Pension Reform in Ukraine», available at: www.pension.kiev.ua/files/dosvidporivn-Ukr.pdf (Accessed 06 April 2017).
 24. Pension funds online: Country Profiles. Available at: <http://www.pensionfundsonline.co.uk/category/country-profiles> (Accessed 7 April 2022).

THE LATEST TRENDS IN PENSION REFORM IN UKRAINE**Iryna Yuskovets¹, Vasyl Zelenko¹, Natalia Zelenko²**

*¹Ivan Franko National University of Lviv,
79008, Lviv, Copernicus str, 3
e-mail:250719irasowa@gmail.com; ORCID: 0000-0001-7290-4250
e-mail:vasylzelenko@gmail.com; ORCID: 0000-0002-7073-3635*

*²Lviv Polytechnic National University,
79000, Lviv, Stepana Bandery str, 12
e-mail:nzelenko25@gmail.com; ORCID: 0000-0003-4310-5032*

Abstract. In this article, the authors confirm the need for further reform of pensions in Ukraine. The relevance of the chosen topic is that the pension system needs to be reformed, as it cannot create decent living conditions for pensioners. Despite some important changes in the further development of the pension system, its reform has not yet been completed, as the budget of the Pension Fund of Ukraine is still significantly dependent on budget subsidies (35% in 2021), and most pension payments do not prevent poverty of recipients (in 2021 the average pension was 3991 UAH and the minimum wage - 6500 UAH), a significant share of income is in the shadows (from 30% to 50%), which generally indicates the lack of social justice in the functioning of this system. The purpose of this article is to assess the system of compulsory state pension insurance in Ukraine and prove its inability to ensure adequate payments to pensioners, based on conclusions and recommendations to demonstrate ways to improve the national pension system, in particular through the introduction of a funded component.

The authors use the following research methods: analysis (in the study of pension systems), synthesis (in generalizing research results on pension system reform), scientific abstraction, method of induction, deduction, generalization and comparison, systematization, methods of statistical analysis and graphical presentation of research results, methods of economic and mathematical modeling. The paper uses economic and institutional analysis, as the studied sources are primarily analytical documents, scientific publications and regulations.

Key words: pension, pension reform, pension system, accumulative pension system.

*Стаття надійшла до редакції 10.03.2022
Прийнята до друку 23.05.2022*